

Stokkems dialect of Stokkemse dialecten?

Rob Belemans

bron

Rob Belemans, *Stokkems dialect of Stokkemse dialecten?* (Mededelingen van de Vereniging voor Limburgse Dialect- en Naamkunde, Nr. 82). Hasselt 1995

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bele001stok01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / Rob Belemans

 dbnl i.s.m.

Stokkems dialect of Stokkemse dialecten?

Een verkennend onderzoekje naar geografische en leeftijdsgebonden dialectvariatie.

Rob Belemans

0. Waar de brede stroom der Maas ...

In 1957 beschreef Dis Fagot in een artikel in *Wetenschappelijke Tijdingen* de zeer taaie dialectgrens tussen het Stokkems en het dialect van het gehucht de Boyen, dat amper één kilometer ten noorden van Stokkem ligt. Hij laat de lezer daarbij eerst via een rijtje voorbeelden proeven van de ingrijpende tegenstellingen tussen het vocalisme en consonantisme van het Boyens en het Stokkems, om vervolgens te verklaren hoe het wispelturige verloop van de Maas verantwoordelijk is voor dit uitzonderlijk sterke dialectcontrast tussen centrum en gehucht.

Na de overstroming van 1643 ontdebde de Maas namelijk haar bedding en scheidde het gehucht de Boyen van de rechteroever en van Grevenbicht, waartoe het behoorde. De oorspronkelijke bedding tussen Stokkem en het zo ontstane eiland (op het kaartje nog herkenbaar in de Oude Maas en de Dilser Maas) verkommerde mettertijd tot een meander, zodat de Boyen uiteindelijk op de linker Maasoever kwam te liggen. In de Boyen wordt dus vanouds 'Beechter' dialect gesproken en de verschillen met het Stokkems hebben zich ook na de oeverwissel weten te hand-haven. Dat wekt weinig verbazing, als men bedenkt dat de Boyenaren zelf allerminst gelukkig waren met deze gril van de Maas en zich met hand en tand verzet hebben tegen het te verwachten gevolg ervan.

Op 27 december 1814 besloot koning Willem I der Nederlanden om de merkwaardige grenssituatie van de Boyen te 'normaliseren' door het gehucht officieel bij Stokkem te voegen, de meest nabije gemeente die met droge voeten te bereiken was. Aan het vervolgens door de Grevenbichtenaren ingediende verzoek om de Boyen terug te krijgen; gaf de vorst geen gevolg. Enkele decennia later bezegelden de perikelen in het Brusselse Warandepark het lot van de Boyenaren definitief: ze veranderden niet alleen in Stokkemenaren, maar bovendien in Belgen. Het duurde wel nog tot 8 augustus 1843 eer met de Conventie van Maastricht de grensscheiding tussen België en Nederland definitief geregeld werd, maar Willems eerder genomen beslissing aangaande de Boyen werd daarbij enkel bekrachtigd. Het verstandshuwelijk tussen de Boyen en Stokkem was in 1842 ook al kerkelijk ingezegend, toen Mgr. Van Bommel de Boyen aan de parochie Stokkem toevoegde.

Men kan zich indenken dat het autochtone deel van de Boyense bevolking tot op heden niet als Stokkemenaar wenst bestempeld te worden en dat mede vanwege deze hele annexatie-geschiedenis de dialectische kloof tussen Stokkem en zijn 'geschenk van de Maas' niet is dichtgeslibd. Fagot concludeerde in 1957 dan ook dat deze door de Maas geschreven episode uit de Stokkemse territoriale geschiedenis verantwoordelijk is voor het feit dat op Stokkems grondgebied twee geografisch duidelijk afgebakende dialecten gesproken worden: het Stokkems en het Boyens.

Na herlezing van Fagots artikel werd ik wat de Boyen betreft nieuwsgierig naar de actuele toestand, bijna 38 jaar na zijn opnemingen uit 1956. Is de dialectgrens tussen Stokkem en de Boyen nog steeds even taai? Het gaat hier per slot van rekening om een gehucht dat in 1956 116 inwoners telde (i.e. 4% van de totale Stokkemse bevolking), die in alle opzichten op het centrum aangewezen waren. Bovendien signalleerde Fagot toen reeds dat 'het spraakonderscheid' tussen beide dialecten 'gedurende de laatste 20 jaar nog gevoelig verbleekt' is (Fagot 1957:187). De vraag of Stokkem op dit ogenblik nog wel twee dialecten heeft, lijkt dus gerechtvaardigd.

1. Het Boyens: een uitstervend dialect.

Dat de Boyenaren er alles aan gedaan hebben om het dialectcontrast met Stokkem te bewaren blijkt reeds uit het bestaan van twee zogenaamde sjiboleth-zinnetjes, waarmee de sprekers van het andere dialect enigszins spottend nagebootst worden via een gezochte opeenhoping van contrastgevallen. In de Boyen luidt dat stereotype zinnetje voor het Stokkems: 'moeder daar zit een wezel aan de gevel. Welke jongen? Een grijze, moeder?'. In het Boyens klinkt dat [mo:dər dɔ: zed ənə we:zəl ənə ge:vəl wæləkə jon ənə grij:zə mo:dər]; in het Stokkems daarentegen: [mu:dər dɔ: zed ənə

wi.zəl a.nə givəl wæləkə kɛ-ɲtʃ ənə gre-izə mu:dər]. Een Stokkemse informant gaf, sprekend over het dialectverschil met de Boyen, dan weer volgend sjiboeth: [en də bojə stoe^ydə bɔ:tər axtər də doe:r], hetgeen in het Stokkems zou luiden [en de bu:je stoeytə bo:^ɔtər axtər də dø :r]. De tegenstelling wordt hier overigens overtrokken, want ook een Boyenaar spreekt van [də dø:r]. Verder blijkt uit dit voorbeeld dat ook de naam van het gehucht zelf in beide dialecten anders uitgesproken wordt. In de Boyen zelf spreekt men van [de bojə] (met stoottoon), terwijl in Stokkem van [dəbu:je] gesproken wordt en dat kan zowel met sleep- als met stoottoon.

Fagot vatte de verschillen in het vocalisme van beide dialecten samen in de bewering dat de dialectische equivalenten van 6 Nederlandse spraakklanken overeen stemmen in beide plaatsen, terwijl 16 gelijkaardige spraakklanken 'zich over een overrompelend aantal gevallen anders hebben ontwikkeld' (Fagot 1957, 189). Dat er van enige terugval in deze grote tegenstelling tussen het Boyens en het Stokkems vocalisme geen sprake is, bleek uit 3 opnamen die ik met zegslieden uit de middengeneratie maakte. Ik liet een 57-jarige Boyenaar, en twee Stokkemenaren van 54 en 57 jaar 20 zinnen en 30 woorden (cf. bijlage 1) luidop omzetten naar hun dialect. Uiteraard was het materiaal zo gekozen dat alle door Fagot gesignaleerde verschillen er meermaals in voorkwamen. Uit mijn opnamen blijkt dat de opponerende vocaalrealisaties nog steeds zeer hoog in aantal zijn en het Boyens de voorbije 40 jaar m.b.t. zijn vocalisme dus nagenoeg geen invloed van het Stokkems ondergaan heeft.

Voor het consonantisme vermeldt Fagot bij wijze van voorbeeld vier duidelijke verschilpunten tussen het Stokkems en Boyens, evenmin zonder te pretenderen daarmee exhaustief te zijn geweest. Van één geval, namelijk het bewaren in het Boyens van een archaische -n in de auslaut na schwa bij infinitief- en pluralisvormen (in woorden als 'bakken' en 'mensen'), viel in mijn opnamen geen spoor meer te bekennen. Fagot merkte daarbij echter op dat dit verschijnsel in Stokkem in '56 enkel bij oudere sprekers voorkwam en in de Boyen nog vrij algemeen. Het blijkt dus om een toen reeds verdwijnend verschijnsel te gaan dat in de Boyen een generatie langer stand gehouden heeft, maar ook daar in de huidige middengeneratie kennelijk uitgestorven is. Mijn Boyense informant uit de middengeneratie bleek te jong te zijn om nog relictten van deze eind-n te realiseren.

Bij drie andere consonantische realisaties blijkt de relatieve opposities tussen Stokkem en de Boyen door mijn opnamen te worden bevestigd: 1) in de Boyen is de frequentie van de [h] groter dan in Stokkem (18%-4%) 2) de mouillering van de /t/ in auslaut tot [tʃ] (in woorden zoals 'veld, geld, markt, kind') ontbreekt in de Boyen volledig; 3) stemhebbende consonanten in auslaut voor een vocaal of

hiaat ('trap op' luidt [trabɔb]) worden in de Boyen minder vaak stemloos gerealiseerd dan in Stokkem (5%-24%). Bij de fricatieven /v/, /z(j)/ en /g/ realiseerde mijn Boyense zagsman zelfs alle voorbeeldgevallen stemhebbend, zoals uit de voorlaatste van onderstaande procentgrafieken blijkt. Daarin duiden de donkere gedeelten van de procentbalk telkens aan in hoeveel procent van de voorbeelden uit de opname het besproken consonantfenomeen door de informant gerealiseerd werd. Bij de twee Stokkemse informanten verschilden de individuele scores in geen van de onderzochte gevallen significant van elkaar.

figuur 1: Vergelijking van vier consonantische opposities tussen de Boyen en Stokkem.

De dialectinvloed van Stokkem op de Boyen is dus de voorbije 40 jaar niet erg groot geweest en in minstens één van deze vier voorbeelden (de moullering in de auslaut) is er van enige invloed zelfs geen sprake. Dat betekent echter nog niet dat het Boyens niet in zijn voortbestaan bedreigd zou zijn. Er leven namelijk nog maar een handvol autochtone Boyenaars, drie of vier families om precies te zijn. Alle andere huidige inwoners van het gehucht zijn inwijkelingen die een ander dialect spreken. Binnen die enkele Boyense families komen er uiteraard veel menghuwelijken met niet-Boyenaars voor, zodat de voertaal in familieverband er meestal nog wel Maaslands maar niet meer Boyens kan genoemd worden. De Boyen mist door zijn kleinschaligheid ook een voldoende grote opgroeiende generatie dialectsprekers, die het lokale dialect nog zou kunnen leren. Al deze factoren samen maken de voorspelling aannemelijk dat het Boyens van langsom minder zal gesproken worden en over enkele decennia volkomen verdwenen zal zijn.

2. Molenvelds bestaat niet.

Fagot wijst in zijn artikel ook zijdelings op de volledig omgekeerde situatie in het andere Stokkemse gehucht, Molenveld, dat waarschijnlijk net als de Boyen ten gevolge van een Maasverlegging aan het Stokkems grondgebied werd toegevoegd. Ondanks deze parallelle geografische ontwikkeling '...viel het ons op, dat het éne gehucht, de Booien, zo afwijkend sprak, terwijl het andere, Molenveld, zeker even volkrijk op ongeveer gelijke afstand in oostelijke richting gelegen, het dialect van het stadje bezigde' (Fagot 1957: 185-186). Ik moet dienaangaande meteen op twee essentiële verschilpunten wijzen. Vooreerst heeft die Maasverlegging in het geval van Molenveld minstens 200 jaar eerder plaats gehad en daarnaast is er geen bewijs - zelfs geen indicatie - voor de veronderstelling dat Molenveld op het ogenblik van zijn oeverwissel een nederzettingkern had.

Met betrekking tot Molenveld valt echter toch te controleren of Fagots bewering klopt dat in Molenveld hetzelfde dialect als in Stokkem gesproken wordt. Zowel in Stokkem zelf als in Molenveld wordt immers nogal eens beweerd dat er wel degelijk ook hier een markant dialectverschil tussen centrum en gehucht zou bestaan. Uit Fagots artikel blijkt nergens dat hij in 1956 de proef op de som genomen heeft. Zijn conclusie dat 'een paar schakering eerder van sociale dan van lokale aard' (Fagot 1957: 186). zijn, wordt in het genoemde artikel alleszins niet met onderzoeksresultaten gestaafd.

Om dit te kunnen nagaan, maakte ik de hoger genoemde dialectopname bestaande uit 20 zinnen en 30 woorden ook met een authentieke Molenveldenaar uit de middengeneratie (57 jaar) en vergeleek ze met de Stokkemse opnamen. In de transcripties van dit materiaal was geen enkel spoor van een systematisch voorkomend verschil tussen Stokkems uit het centrum en uit Molenveld te bespeuren. Het zou natuurlijk kunnen dat de Molenveldse dialecteigenheden tijdens de voorbije halve eeuw zodanig verwaterd zijn, dat de middengeneratie nog wel weet dat ze er (geweest) zijn, maar ze zelf niet meer realiseert (zoals bij de eind-n na schwa). Daarom deed ik de proef over, dit keer met een Stokkemenaar van 82 jaar en een Molenveldenaar van 84 jaar. Ook hun dialectrealisatie vertoonde evenwel geen enkel systematisch verschil. Ondanks alle andere tegenstellingen die er tussen de bewoners van het Molenveld en de Stokkemse kern zeker bestaan, kan dus niet aangetoond worden dat dit Stokkems gehucht een eigen dialect spreekt. Ik heb de twee Molenveldse opnamen dan ook bij het Stokkemse materiaal gevoegd en ze als zodanig in het nog volgende mee verwerkt.

Waar komt de ter plaatse vrij diep gewortelde overtuiging dat dat dialectverschil er wel zou zijn dan vandaan? Wellicht heeft Fagot het antwoord al in zekere zin gegeven, sprekend over 'schakeringen van sociale aard'. Mijn Molenveldse zegsman uit de oudste generatie wees me immers op een

interessante sociale tegenstelling. Molenveld was tot voor de Eerste Wereldoorlog het agrarische deel van Stokkem. Terwijl de centrumbevolking vooral bestond uit mandenvlechters, kleine zelfstandigen en arbeiders, woonden in Molenveld bijna uitsluitend boeren. Tussen deze beroepsgroepen bestond blijkbaar een zekere rivaliteit. De Stokkemenaren benedden de Molenveldse boeren hun iets hogere levensstandaard, die een gevolg was van het feit dat al het levensnoodzakelijke uit eigen gewin voortkwam. De Molenveldse bevolking keek een beetje minachtend en tegelijk jaloers neer op de stadsmentaliteit van de vlechters, die bv. doorgaans op zaterdagmiddag reeds aan het weekend begonnen en ook regelmatig een blauwe maandag inlasten. Daarenboven trokken de Molenveldse boeren met grote ploegen werkvolk naar de Duitse brikkenbakkerijen. Misschien zijn er minieme sociodialectische verschillen ontstaan uit deze tegenstellingen. Alleszins zijn die dan met het wegvallen van de hier geschetste sociale differentiatie in snel tempo vervaagd en inmiddels helemaal verdwenen.

3. Leeftijdsgebonden dialectvariatie in het Stokkems.

Het uitgangspunt voor het derde luik van dit onderzoekje is de vraag of er in het Stokkems dialect ook variatie optreedt die in verband gebracht kan worden met de leeftijd van de spreker. Is het met andere woorden zo dat jongere Stokkemenaren hun dialect anders spreken dan oudere en in welke mate?

Ik ben daarbij niet op zoek gegaan naar leeftijdsgebonden lexicale variatie, omdat de voorbeelden daarvan bij wijze van spreken voor het oprapen liggen. Net als overal elders vervangt ook in Stokkem de jongste generatie met zekerheid bepaalde dialectwoorden stilaan door hun standaardtalig equivalent. Dat was zelfs waarneembaar in de gemaakte opnamen, waarvan de tekst nochtans niet met het oog op lexicaal variatieonderzoek samengesteld was. Sommige zegslieden uit de groep JONG gebruikten moeiteloos 'bang' (zin 1) en 'schaduw' (zin 2) in plaats van hun Stokkemse tegenhangers [jouw] en [je:m]. Uit een ander onopzettelijk geregistreerd voorbeeld bleek ook dat het geenszins eerst de jongste generatie is die zo'n lexicaal vervangingsproces in gang zet. De gebruikssfeer en -frequentie van het dialectwoord in kwestie lijken mee te bepalen hoe groot de weerstand tegen verdringing door de A.N.-variant is. Bij een woord met een hoge gebruiksfrequentie zoals 'kippen' (zin 1) gebruikten toch al twee van de drie ondervraagde jongeren spontaan de A.N.-vorm in plaats van het dialectwoord [henə]¹. Bij de 'sperwer' uit diezelfde zin bleken echter op één na alle negen zegslieden het dialectwoord [du:vəsty:ətəR] kwijt te zijn. Het vervangingsproces is bij deze vogelnaam met een veel lagere

1 De invloed van de geschreven A.N.-tekst met de opgaven speelde deze jongeren duidelijk parten. Bij een controle na de opname bleek dat ze beide het eigenlijke dialectwoord nog actief kenden.

gebruiksfrequentie dus al in de oudste generatie op gang gekomen en werd in de middengeneratie al goeddeels voltooid.

Dat er op het vlak van het woordgebruik in het Stokkems heel wat leeftijdsgebonden verschuivingen zijn, behoeft dus verder weinig betoog. Bij het samenstellen van de opnametekst heb ik dan ook gestreefd naar de registratie van veranderingen op het fonologische vlak. Om de drie eerder besproken consonantische oppositiegevallen tussen het Boyens en het Stokkems ook binnen het centrumdialect zelf systematisch te kunnen onderzoeken, maakte ik nog 6 bijkomende opnamen: drie met een informant geboren tussen 1965 en '71 (de jongste generatie) en nog één opname in de middengeneratie en één in de oudste generatie. Ook de twee 'Molenveldse' opnamen meen ik zonder bezwaar als Stokkems te mogen beschouwen en voor de vergelijking met het Boyens was ook al één Stokkemse zegsman uit de middengeneratie ondervraagd. In totaal leverde dat dus een corpus van 9 opnamen op: 3 voor iedere generatie². Uiteraard is ervoor gezorgd dat elk van die negen zegslieden een 'rasechte' Stokkemenaar is. Om eventuele sociale verschillen en andere mogelijk beïnvloedende factoren een beetje te beperken, werd bovendien één keer met drie en één keer met twee generaties uit eenzelfde familie gewerkt. De drie lijnen in onderstaande tabel duiden telkens een ouder-kind-verwantschap aan. De informantengroep voor het Stokkemse luik van het onderzoek ziet er dus uiteindelijk als volgt uit:

figuur 2: Geboortejaar en geslacht van de negen Stokkemse informanten.

2 Meer als gevolg van de noodzaak om het materiaal op vrij korte tijd verzameld te hebben dan met voorbedachte rade werd de parameter sexe in de informantengroep niet constant gehouden. Vier van de 9 zegslieden waren mannen. In elke leeftijdscategorie zit er minstens één.

3.1. de /ʃ/ in het Stokkems

Op het kaartje 'Distribution des Phonems [ʃ] im Limburgischen' (Goossens 1966:218) ligt Stokkem midden in het centraal-Maaslands gebiedje waar de [ʃ] voorkomt in vier van de zes mogelijke posities: 1) in vreemde woorden ('sjaal') 2) in de anlaut voor een vocaal ('schampen, scherp') 3) in de anlaut voor een /r/ ('schrijven') en 4) middenin een woord en in de auslaut ('tussen, mus'). Uit de opnamegegevens blijkt dat er geen generatieverschillen zijn bij de realisatie van [ʃ] aan het woordbegin en in het woordmidden ('schuw, schaduw, schrijven, schuiven, schuimen') en evenmin bij de [ʃ] in auslaut die geen mouilleringsprodukt is. Net als de groepen OUD en MIDDEN realiseerden de jonge informanten de [ʃ] in die twee omgevingen in alle geregistreerde gevallen.

Wel een afname van het aantal [ʃ]-realisaties bij de groep JONG is waarneembaar in voorbeelden waar die [ʃ] het gevolg is van het opeenstoten van een (d of) t aan de woordgrens en het diminutiefsuffix -je ('woord-je, mand-je, staart-je, beet-je'). Nummer 1a van de achteraan bijgevoegde grafieken laat zien dat de middengeneratie deze [ʃ] in even grote mate als de jongeren vervangt door [tj].³

De [ʃ] verliest daarnaast in nog beduidendere mate terrein, wanneer ze het mouilleringsprodukt is van een (d of) /t/ aan het wordeinde ('geld, kind, markt'). Hier neemt de middengeneratie een duidelijke tussenpositie in tussen OUD en JONG (grafiek 1b). Omdat 6 van de 9 in de jongste generatie nog gerealiseerde [ʃ]-vormen allemaal afkomstig bleken te zijn van één van de drie informanten uit de groep JONG, heb ik eveneens een grafiek gemaakt waarin voor elke leeftijdscategorie de hoogst scorende informant weggelaten werd. (grafiek 1c) De daling van het aantal [ʃ]-realisaties in de jongste generatie is dan nog frapanter.

3.2. stemhebbende eindobstruent voor een vocaal

Minder spectaculair is het generatieverschil in het tweede onderzochte consonantvoorbeeld: de stemhebbende realisatie van een eindobstruent voor een vocaal. De Schutter en Taeldeman formuleren in hun artikel over stemassimilatie in de Zuidnederlandse dialecten een algemene voicing-regel voor Limburgse dialecten, die zegt dat eindobstruenten stemhebbend zijn vóór een woord met vocalisch begin (De Schutter & Taeldeman 1986:104). In de oostelijke helft van Belgisch-Limburg en in Nederlands

3 In deze en de nog volgende grafieken worden geen procenten maar de absolute scores op het aantal voorbeelden getoond

Limburg reikt de werking van deze regel zelfs nog verder: ook een stemloze obstruent die nog voor de eindobstruent staat krijgt daar stem (bv. de fiets op: 'de fiDZ op') (De Schutter & Taeldeman 1986:102).

Stokkem ligt uiteraard in dit gebied met algemene en nog uitgebreide voicing en in combinaties als 'toch een, kegels om, hoef(t) (h)ij, moest ik' en 'brug op, brak (h)aar, moet in, op een' wordt de eindconsonant van het eerste woord dan ook stemhebbend gerealiseerd. Grafiek 2a laat zien dat het percentage stemloze realisaties hier evenwel toeneemt in de groepen MIDDEN en JONG⁴. De leeftijdsgebonden variatie wordt nog duidelijker, wanneer de fricatieven v, z(j), g (grafiek 2b) gescheiden worden van de occlusieven b, d, G (grafiek 2c). De neiging om de voicing-regel niet meer toe te passen blijkt bij de groep MIDDEN en JONG iets groter te zijn wanneer het om eind-fricatieven gaat.

Als mogelijke verklaring voor dit verschil kan gewezen worden op het ongelijke contrast met de standaardtaal. In het A.N. hebben occlusieven in deze positie nooit stem, maar kunnen fricatieven zowel stemloos als stemhebbend gerealiseerd worden: 'de sauS is' en 'de sauZ is' zijn beide correct A.N., maar wie 'traB oB en af' zegt, verradt meteen zijn Limburgse origine. Maken de Stokkemenaren uit de groep MIDDEN en JONG in hun dialect misschien minder fouten tegen de algemene voicing-regel bij de occlusieven, omdat de stemhebbendheid daar als een duidelijke marker functioneert? Bij de fricatieven horen ze de stemhebbende realisaties immers ook bij niet-sprekers van het Stokkems in het A.N. Dit zou evenwel betekenen dat door de zegslieden uit de groepen MIDDEN en JONG dialect spreken tijdens de opname gelijk gesteld werd met niet A.N. spreken. Gezien de concrete opdracht - het luidop voorlezen en tegelijk omzetten naar het dialect van zinnen en woorden in (semi-)standaardtaal - lijkt me dat niet onaannemelijk.

3.3. /h/-deletie in het Stokkems

Een derde verschijnsel in het Stokkemse consonantisme, waarvan de complexiteit reeds door Fagot signaleerd werd, betreft de [h]. Het niet voorkomen van dit foneem in zijn dialect is voor menig Stokkemenaar een 'eilig uisje'. Wanneer ze erover nadenken, zullen Stokkemse dialectsprekers steevast tot de conclusie komen dat deze medeklinker in hun dialect nooit wordt uitgesproken. Het kaartje met de h-loze gebieden in het Nederlandse taalgebied schijnt deze lokale observatie te bevestigen: Stokkem ligt immers midden in het kleine h-loze eiland van Oost-Limburg.

4 Dat het aantal onderzochte gevallen niet constant is voor elk van de drie leeftijdsgroepen (en de grafiekbalken dus niet altijd even hoog zijn), is een gevolg van het feit dat sommige informanten meer de neiging hadden om in de voorgelegde tekst woorden te vervangen.

Uit de opnameresultaten blijkt evenwel dat dit beeld enigszins genuanceerd dient te worden. Grafiek 3a toont het absolute aantal gevallen uit de negen Stokkemse opnamen per leeftijdscategorie. Daarbij vallen twee dingen op: de jongste generatie realiseert de [h] wel in een beduidend aantal gevallen (27%) én - nog opvallender - ook de oudste generatie doet dat in 20% van de geregistreerde gevallen⁵.

In bijna de helft (41%) van de onderzochte gevallen realiseerde geen van de negen zegslieden de [h]. Deze unaniem h-loze realisaties zijn verdeeld over twee welomschreven fonologische omgevingen: aan het begin van de zin (in zin 2, 6, 12, 14, 15) en volgend op een woord dat eindigt op [n] (een ..., den ..., en ..., van ...). Voor deze laatste omgeving waren er twee tegenvoorbeelden: de informant met het individueel hoogste aantal [h]-realisaties blies ze ook twee keer aan in 'dan hoeft'.

Wanneer we deze 41% unanieme gevallen buiten beschouwing laten en dus enkel nog naar het variërende deel van het corpus kijken, wordt het beeld van de eerste grafiek nog explicieter (grafiek 3b). De jongste generatie realiseert de [h] in 46% van de overblijvende gevallen realisaties en de oudste in 36%, terwijl de score van de middengroep ongewijzigd blijft. Ook wanneer ik in elk van de drie groepen de informant met het hoogste aantal [h]-realisaties uitsluit (grafiek 3c), verandert dit beeld niet meer (20% - 0% - 24%). Er is overigens ook iets te zeggen over de fonologische omgeving van de gevallen met aangeblazen [h]. Het merendeel van de [h]-realisaties (71%) staat na een vocaal.

Wat hier vooral in het oog springt is dat de middengeneratie de [h] nagenoeg niet uitspreekt, daar waar de ondervraagde Stokkemenaren uit de groep OUD dat vaak wel doen. Het voorkomen van de [h] in de oudste generatie berust geenszins op een vergissing. Fagot vond het 'grillig verschijnen van [h]' in Stokkem ook al te kies om er zich in zijn artikel verder over uit te spreken (Fagot 1957:190). Duidelijk is wel dat hij evenmin akkoord kon gaan met de stelling dat in het Stokkems de [h] absoluut nooit aangeblazen wordt. Wie er de transcriptie voor Stokkem (L 423) in deel 8 van de RNDa op naslaat, zal ook daar op een totaal van 72 gevallen niet minder dan 14 keer een aangeblazen [h] aantreffen (=19%) (Blanquaert, Claessens, e.a. 1962:233-236). Dit materiaal werd omstreeks 1938 door Claessens opgetekend met als eerste informante een Stokkemse huisvrouw geboren in 1901. Fagot wijst erop dat raadpleging van het gemeentelijk en parochiaal archief van Stokkem hem geleerd heeft dat misschrijvingen van de [h] daarin eerst vanaf het einde van de 18de eeuw in overrompelend aantal voorkomen (Fagot 1957:190). Daaruit mag wel besloten worden dat de [h]-deletie in Stokkem een relatief jong verschijnsel is.

5 De 4% h-realisaties uit de middengroep kunnen eventueel als een aanvaardbare foutenmarge geïnterpreteerd worden.

Blijft de vraag waarom mijn drie informanten uit de groep MIDDEN die [h] dan wel bijna systematisch hebben weggelaten. Ik kan daar geen pasklaar antwoord voor bedenken, maar misschien is de toenemende scholingsgraad wel een verklarende factor. De middengeneratie is de eerste geweest die van jongsaf op school met de standaardtaal in contact gekomen is en verplicht werd A.N. als tweede taal te leren spreken. Misschien heeft dat ertoe geleid dat zij van het niet-aanblazen van de [h] een absoluut geldend dialectkenmerk heeft gemaakt. Precies omdat men voor het eerst tussen dialect en standaardtaal kon en moest onderscheiden, werd de schoolregel dat de [h] in de standaardtaal wel uitgesproken dient te worden spontaan aangevuld door de complementaire veronderstelling dat die [h] in het dialect dan nergens dient voor te komen.

Bij de jonge generatie lijkt het er toch eerder op dat de [h] hen zo vertrouwd is geworden uit de (geschreven en gesproken) standaardtaal, dat ze de systematische onderdrukking ervan in hun dialect, die hun ouders wel schijnen te beheersen, niet meer voor elkaar krijgen. Het vastgestelde generatieverschil tussen de groepen MIDDEN en JONG zou met andere woorden een gevolg zou zijn van het afgenomen gebruik van het dialect in de jongste generatie ten gunste van de standaardtaal. Het verschil tussen de groep OUD, die de [h] in bepaalde fonologische omgevingen relatief vaak realiseert, en de groep MIDDEN, die dat bijna nooit doet, zou dan daarentegen veroorzaakt worden doordat de middengeneratie de niet-aangeblazen [h] vanwege haar dialectmarkerende waarde bewust is gaan overcultiveren.

3.4. diftongering van stoottonige î, û, iu en umgelautete û

Om niet de indruk te wekken dat het Stokkems enkel in zijn consonantisme dialectvariatie vertoont die aan de leeftijd van de spreker gerelateerd is, heb ik als vierde voorbeeld een verschuiving in het vocalisme onderzocht. Het betreft de sluitende diftongen [e^h], [o^u] en [ø^y], die in het Stokkems vóór een medeklinker geconditioneerd worden door de stoottoon. Woorden als ‘pijn, duif, schuiven’ klinken in het Stokkems dus als [pe^hn], [do^uf] en [ʃø^yvə]. In de eerste twee gevallen gaat het daarbij om de voortzetting van wgm. î en û; de diftong [ø^y] is de voortzetting van wgm. iu en tevens van het umlautsprodukt van wgm. û.

Goossens (1956:108) heeft het voorkomen van deze diftongen beschreven in twee Limburgse gebieden ten oosten van de ‘moes’-lijn. Op grond van de monoftongische vormen van het jonge leenwoord ‘tabak’ stelde hij daarbij vast dat deze diftongering aan het begin van de 17de eeuw nog geen

voldongen feit was. Het gaat hier dus net zoals bij de /h/-deletie om een vrij recent dialectverschijnsel. Stokkem ligt op het door Goossens getekende kaartje weliswaar buiten het Zuidlimburgse diftong-gebied rond Maastricht en sluit daar ook niet onmiddellijk bij aan, maar deze stoottonige diftongen komen in het Stokkems toch wel systematisch voor⁶. Dat is ook zo in het naburige dialect van Lanklaar (L 422), zoals blijkt uit de beschrijving van Breuls. Voor de stoottonige *î*, *û* en umgelautete *û* vermeldt hij de diftongische vormen als oudere varianten voor [i], [u] en [y] (Breuls 1948:I 186a, 198, 205). In het dialectgeografische deel van Breuls' studie wordt ook het Stokkems vocalisme beknopt beschreven. Daar noteert de auteur de diftongen echter als enige mogelijkheid voor wgm. *î*, *û* en *iu* (Breuls 1948: III 46, 52, 63). Nochtans was de Stokkemse zegsman die Breuls geraadpleegd heeft van eerder jonge leeftijd (geboren in 1922). Het lijkt er dus op dat deze drie sluitende diftongen in het Stokkems van een halve eeuw geleden een sterkere positie dan in het dialect van Lanklaar, waar ze in 1948 reeds als oudere varianten golden.

Uit mijn opnamen blijkt dat dezelfde evolutie zich momenteel ook in het Stokkems begint te voltrekken. Op één uitzondering na werden alle geregistreerde gevallen door de zegslieden uit de groepen OUD en MIDDEN nog consequent diftongisch gerealiseerd. In de jongste generatie is het beeld heel anders. Hier worden [eⁱ] en [ø^y] al in de helft en [o^u] in één vijfde van de gevallen vervangen door de gesloten monoftongen [i], [y] en [u] (grafiek 4a-c). Wanneer in elke leeftijdscategorie opnieuw de informant met de hoogste diftong-score weggelaten wordt⁷ (grafiek 4d-f), dan blijkt vooral de [eⁱ] in woorden als 'appelsien, lijn, pijn' bij de Stokkemse jongeren erg in de verdrinking te geraken. De diftong werd nog slechts in 23% van de gevallen gerealiseerd. Alleen het woord 'begijn' werd door alle drie de jongeren met een diftong uitgesproken. De [o^u] en [ø^y] werden nog in 56% en 58% van de voorbeelden nog gerealiseerd. In woorden als 'duim, troef, huist (ww.)' en 'kuiltje, vriest (ww.)' blijkt de diftong nog onaangetast, terwijl 'muil' en 'getuigen (ww.)' reeds door de hele groep JONG monoftongisch gerealiseerd werden.

- 6 De mogelijkheid dat Stokkem (en enkel plaatsen in de directe omgeving?) deze diftong-realisaties onder Maastrichtse invloed en via het zuiden van het Maasland heeft overgenomen, is niet denkbeeldig.
- 7 Hoewel het niet verdisconteren van de informant met de hoogste diftong-score bij de groepen OUD en MIDDEN uiteraard geen effect resorteert, leek het me toch relevant. De enige informant uit de groep JONG die eveneens bijna alle gevraagde vormen diftongisch realiseerde, verklaarde aan het einde van de opname immers spontaan dat hij van bij het eerste voorbeeld in de lijst eraan gedacht had dat de diftong-realisatie hier 'goed Stokkems' was. De monoftongische realisaties noemde hij achteraf 'zeker gewoner' in het dialect van zijn generatie.

Bibliografie

- Blanquaert, E, Claessens J.C., Goffin W., Stevens A.
 1962 Dialectatlas van Belgisch-Limburg en Zuid Nederlands-Limburg.
 Reeks Nederlandse Dialektatlassen deel 8, 233-236.
- Breuls, R.
 1948 Klankleer van het Lanklaars dialect (onuitgegeven
 licentiaatsverhandeling K.U.Leuven), deel I: vocalisme; deel II:
 consonantisme; deel III: dialectgeographie.
- De Schutter, G. & Taeldeman, J.
 1986 Assimilatie van stem in de zuidelijke Nederlandse dialecten. In: M.
 Devos & J. Taeldeman, Vruchten van z'n akker. Opstellen van
 (ou-)medewerkers en oud-studenten voor prof. V.F. Vanacker,
 91-133.
- Fagot, D.
 1957 Een taaie dialectgrens. In: Wetenschappelijke Tijdingen 17,
 185-198.
- Goossens, J.
 1956 Stoottoon en diftongering van Wgm. î en û in Limburg. In: Taal en
 Tongval 8, 99-112.
 1966 Distributionskarten. In: Zeitschrift für Mundartforschung 33, 206-219.

bijlage 1: grafieken

grafiek 1a: gemouilleerde t in diminutiven: /t/ + /je/ ⇒ [tʃə]

grafiek 1b: gemouilleerde t in auslaut /t/# ⇒ [tʃ]

grafiek 1c: 1b - hoogst scorende informant

grafiek 2a: stemhebbende eindobstruent voor een anlautende vocaal

grafiek 2b: stemhebbende fricatief voor een anlautende vocaal

grafiek 2c: stemhebbende occlusief voor een anlautende vocaal

grafiek 3a: deletie van de [h]

grafiek 3b: deletie van de [h] - variërend deel van het corpus

grafiek 3c: 3b - hoogst scorende informant

grafiek 4a: dftongering van de stoottonige \hat{i}

grafiek 4b: dftongering van de stoottonige \hat{u}

grafiek 4c: dftongering van de stoottonige iu en umgelautete \hat{u}

grafiek 4d: 4a - hoogst scorende informant

grafiek 4e: 4b - hoogst scorende informant

grafiek 4f: 4c - hoogst scorende informant

bijlage 2: opnametekst

20 zinnen en 30 woordjes

1. Als de kippen een sperwer zien, zijn ze bang.
2. Hij lag onder de brug op zijn rug in de schaduw.
3. Een echte Stokkemenaar moet in een harmonie spelen en een mandje kunnen vlechten.
4. De H.-Hubertus heeft hem vanuit de hemel geholpen.
5. Daar huist een wilde duif in die kroenselenstruik.
6. Het kleine kalfje heeft pijn. Het heeft zich met z'n muil aan die struiken gestoten.
7. Op de markt van Eisdien kan een Hollander ook met guldens betalen.
8. Waar kan je hier omtrent nog mergel vinden?
9. Om te getuigen moest ik op een papier schrijven hoe het kind met de ladder door de nieuwe ruit had gestoten.
10. Ze had haar haren met een lint in een staartje gebonden.
11. Vroeger reden zelden 20 auto's op een dag door het Molenveld.
12. Het vriest en het gaat sneeuwen. De Hoge Brug in de Boyen is spiegelglad.
13. Een vogel zingt zowel van ellende als van weelde.
14. Hij knaagde de rib helemaal af, maar liet de korst van het brood liggen.
15. Hij bindt de gordijn met een koord vast, dan hoeft hij ze niet meer heen en weer te schuiven.
16. Mijn appelsien is toch een beetje dikker dan de jouwe.
17. De begijn brak haar duim.
18. De wind blaast buiten zes blauwe kegels om.
19. Jij stomme uil, dat is je eigen fout!
20. Ik wist dat de trein direkt na de hoogmis vertrok en toch kwam ik te laat in het station.

'n wolf
 'n lijn
 'n spiegel
 dorsen
 krekel(ig)
 'n uiltje
 'n beestje
 'n gans
 barsten
 kleezaad
 zout
 troef
 zonden
 'n zeil
 zwetsen
 blij
 naaien
 de helft
 schuimen
 'n hemd
 'n vensterbank

'n kalf
geld
'n blinde
'n kuiltje
'n knoes
'n wesp
'n pruim
het vuur

bijlage 3: materiaaltabellen*

1a. de [j] in de auslaut

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
markt	-	+	+	-	+	+	+	-	-	-
kind	-	+	+	+	-	+	+	+	-	-
lint	-	-	+	+	-	+	-	+	-	-
bindt	-	+	-	+	-	+	+	-	-	-
wind	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-
wist	-	-	-	+	-	-	+	+	+	+
geld	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-
molenveld	-	+	+	+	+	-	-	+	-	-

1b. de [j] in diminutieven (& 'twintig')

	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
twintig	+	+	+	-	-	-	-	-	-
woordjes	+	+	+	+	+	+	+	+	+
mandje (3)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
staartje (10)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
twintig (11)	+	+	+	-	+	-	-	+	-
beetje (16)	+	+	+	o	+	+	+	+	+
uiltje	+	-	+	+	-	-	-	-	-
beestje	+	+	+	+	-	-	+	-	-

1c. de [j] in de anlaut

	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
schuw (1)	+	+	+	+	o	+	o	+	o
schaduw (2)	+	o	o	+	+	+	+	+	+
schrijven (9)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
schuiven (15)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
schuimen	+	+	+	+	+	+	+	+	+
(stom (19)	-	+	-	-	-	-	+	-	-)

2a. [g] in auslaut voor vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
lag onder (2)	-	+	+	-	-	+	-	-	-	+
ik op (9)	+	+	+	-	+	+	-	-	-	+
toch een (16)	+	+	+	+	o	+	+	+	+	+

vertrok en (20) - - - - - - - - - -

2b. [z] en [zj] in auslaut voor vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
Hubertus heeft (4)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
huist een (5)	-	o	o	-	-	+	-	-	-	+
moest ik (9)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
vriest en (12)	+	-	+	-	+	-	-	-	+	-
kegels om (18)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

2c. [v] in de auslaut voor vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
heeft hem (4)	o	o	o	-	o	o	-	o	-	
duif in (5)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
hoeft hij (15)	+	o	o	-	-	-	-	-	+	o

2d. [G] in auslaut voor vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
brug op (2)	+	-	-	+	-	+	-	-	-	-
rug in (2)	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-
brug in (12)	+	o	+	+	+	+	-	+	+	+
brak haar (17)	+	+	+	-	+	+	-	+	+	+

2e. [d] in auslaut voor vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
moet in (3)	+	o	+	o	+	+	-	+	-	+
ruit had (9)	-	-	+	o	-	-	-	o	+	o
met een (10)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
lint in (10)	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
met een (15)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
dat is (19)	+	o	+	o	o	+	-	o	+	+
laat in (20)	+	+	+	-	+	+	-	+	+	-

2f. [b] in de auslaut na vocaal

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
op een (9)	o	+	+	+	o	+	+	+	o	+
op een (11)	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
rib helemaal (14)	-	+	+	-	-	-	-	-	+	-

3. [h]-realisaties (variërend deel van het corpus)

	Boyen	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
kippen (1)	+	+	+	-	-	-	+	-	o	+
heilige (4)	o	o	+	o	-	-	-	+	-	+
Hubertus (4)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
heeft (4)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+

geholpen (4)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+
huist (5)	+	o	+	-	-	-	-	+	+	+
heeft (6)	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+
heeft (6bis)	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-
hier (8)	-	+	+	o	-	-	-	-	-	-
hoe (9)	-	+	-	o	-	-	o	o	o	+
had (9)	-	-	-	o	-	-	+	-	-	+
had (10)	+	+	-	-	-	-	-	-	-	+
haar (10)	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
haren (10)	-	+	-	-	-	-	-	-	+	+
hoog (12)	-	+	-	-	-	-	-	+	-	+
hoeft (15)	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+
hij (15)	-	+	o	-	-	-	-	-	-	-

heen (15)	-	+	+	-	-	-	-	+	-	+
hoogmis (20)	-	+	+	-	-	-	-	+	-	+
helft	+	+	+	-	-	-	+	-	+	+

4a. stoottonige [o^u] voor consonant

	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
huist (5)	o	o	+	+	+	+	+	+	+
duif (5)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
muil (6)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
duim (17)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
knoes	+	+	+	+	+	+	+	+	-
troef	+	+	+	+	+	+	+	+	+
pruim	+	+	+	+	+	+	+	+	-

4b. stoottonige [ø^y] voor consonant

	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
getuigen (9)	+	-	+	+	+	+	-	-	+
vriest (12)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
schuiven (15)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
uil (19)	+	+	+	+	+	+	+	+	-
uiltje	+	+	+	+	+	+	+	+	-
schuimen	+	+	+	+	+	+	+	-	+
kuiltje	+	+	+	+	+	+	+	+	+

4c. stoottonige [eⁱ] voor consonant

	OULD1	OULD2	OULD3	MID1	MID2	MID3	JONG1	JONG2	JONG3
pijn (6)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
gordijn (15)	+	+	+	+	+	+	-	+	+
mijn (16)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
appelsien (16)	+	+	+	+	+	+	-	+	-
'dijn' (16)	+	+	+	+	+	+	o	+	-
begijn (17)	+	+	+	+	+	+	+	+	+
lijn	+	+	+	+	+	+	-	+	-

Eindnoten:

- * Uit de opname voor de Boyen zijn enkel die items in de tabellen opgenomen die bij de vergelijking Boyen-Stokkem geanalyseerd werden. OUD1 en MID1 zijn de opnamen met de twee zegslieden uit Molenveld, die in tweede instantie ook bij het Stokkemse onderzoek gebruikt werden.